

Litteratur

ERIK ANNERS:

Från Jaktslottet till landsflykten

Man upphör ej att förvånas över den märkliga spännvidden i Stig Jägerskiölds författarskap. Efter att med tyngd ha etablerat sig som en av vårt lands ledande rättsvetenskapsmän har han under de senaste åren utgivit en ännu ej avslutad biografi över marskalken av Finland Gustaf Mannerheim. Den lovar att bli ett verk på högsta nivå – en klassisk skildring av en stor mans levnad efter mönster av berömda engelska »Life and letters».

I år har Jägerskiöld överraskat med något så originellt som en litteraturhistorisk undersökning av förebilderna i Carl Jonas Love Almquists diktning liksom ett försök till »Ehrenrettung» av denne gentemot misstankarna om stöld och mordförsök (*Från Jaktslottet till landsflykten*, Bonniers). Uppslaget har han fått genom sin förtrogenhet med finska herrgårdsarkiv och deras brevsamlingar. Han har därigenom kunnat bringa i dagen ett hittills obearbetat material belysande Almquists ungdomstid, de sju år (1814–1821), då denne var anställd som informator hos brukspatron Michael Hisinger på Fagervik i närheten av Ekenäs. Materialet omfattar några hundra brev av Hisinger till hans dotter Jeanette och till hans svärson Magnus Linder, liksom brev från och till sonen Fridolf Hisinger.

Breven utsäger visserligen föga av direkt intresse för den biografiska forskningen om Almqvist. Men indirekt är de av stort värde; de ger en högst upplysande bild av den miljö, vari Almqvist formades under den tid, som kan antagas ha blivit avgörande för hans åskådning. Möjligheterna att därur sluta sig till miljöinflytandena på Almquists litterära och socialreformatoriska författarskap bör rimligen vara god. Jägerskiöld har också gjort ett brett lagt försök att identifiera eventuella förebilder till gestalter och scenerier i Almquists böcker härrörande ur denna miljö – från Michael Hisinger själv alias Herr Hugo i Jaktslottet till parallellen mellan Fagervik sett från vägen till Karis och utsikten över sjön vid Baron Julius K*s gård. Mycket av vad Jä-

gerskiöld säger förefaller plausibelt; att bedöma hållfastheten i hans litteraturhistoriska prestation ligger emellertid utanför min kompetens.

Måhända har Jägerskiöld en känsla av att han rör sig på gränsen av sin egen. Han säger nämligen (s 15) att »dessa familjebrev är ur många synpunkter så intressanta, att jag tror läsaren kan ha nöje av att höra på den gamle brukspatronen, även om mina teorier om hans identitet med Herr Hugo och Fagerviks med Jaktslottet till äventyrs skulle befinnas för djärva». För min del tror jag reservationen är klok.

Vi kan finna – och Jägerskiöld har otvivelaktigt funnit – starka indicier på människornas och miljöns inflytande på Almquists författarskap. Men det finns ju många möjligheter till påverkningar hos en så originell och rikt fasetterad författare som Almqvist, vilka vi inte vet något om.

I allt fall ger jag Jägerskiöld helt rätt i att läsaren kan ha nöje av att höra på Michael Hisinger. Den åskådliga bild av en sen-gustaviansk brukspatrons upplysta tankevärld och idylliska livsmiljö, som framträder i breven, är betagande. Inte minst förtjänar Jägerskiöld tacksamma lovord för sin säkra stilkänsla. Han har skrivit med ett Damoklessvärd över sitt huvud; det hade kunnat hända att hans starka känslöengagemang för den finska bruks- och herrgårdskultur, vari han själv har sina rötter, givit skildringen den personligt sentimentala underton, som alltför ofta gör sk släktböcker mildt outhärdliga. Men hans träning som historiker skyddar honom. Trots den starka inlevelsen håller han distansen. Förståelse och historiskt perspektiv förmedlar tillsammans genom Jägerskiölds penna ett antal tidsbilder, där människor och natur står upp till liv igen inför våra ögon. Denna del av boken är en både vetenskaplig och litterär prestation.

Jägerskiölds litteraturhistoriska insats omfattar ungefär två tredjedelar av boken. I den tredje kommer rättshistorikern till tals. Jäger-

skiöld vill visa att Almquist var oskyldig till de brott, för vilka han åtalades efter sin flykt ur landet – mordförsök på den gamle procentaren von Scheven och stöld av reverser från denne. Jägerskiöld säger själv, att alltsedan han som ung student hörde Hemming Sjöberg lägga fram sina resultat i en suggestiv framställning på Uppsala universitet har tanken att återigen pröva Almquists skuldfråga lekt honom i hågen. Almquist blev som bekant aldrig fälld, då full bevisning enligt dåtida formalistiska bevisvärderingsregler ej kunde presteras mot honom. Ej heller kunde han bli frikänd, då domstolen ansåg att mer än s k halvt bevis förelåg. Saken blev lämnad till framtiden, »då den kunde uppenbar vardas». Hemming Sjöberg försökte med en modern fri bevisprövningsmetod bedöma skuldfrågan och kom till det resultatet att Almquist verkligen var skyldig till brotten i fråga. Hans ställningstagande har sedan dess i stort sett varit allmänt godtaget. Jag kan inte här taga upp huvudpunkterna, än mindre detaljerna i Jägerskiölds argumentation. Frågan är alltför komplicerad. Det får vara tillräckligt att säga att enligt min mening har Jägerskiöld gjort det sannolikt att Almquist var oskyldig. Efter Jägerskiölds bevisföring, vars fasta grund är en modern handstilsundersökning, kvarstår egentligen endast ett indicium mot Almquist: att han flydde ur landet inför de dittills endast ryktesvis framförda anklagelserna. De för Almquist belastande promemorior, som han lämnade efter sig och som anförts som bevis mot honom, kan Jägerskiöld nämligen nöjaktigt förklara.

Men varför flydde då Almquist? Jägerskiöld försöker inte ge ett slutgiltigt och uttömmande svar på den frågan. Han för emellertid fram en hypotes om en kupp mot Almquist från de Oscar I närstående kretsar, som var engagerade i dennes fördomsfria pressaffärer. Det skulle ha varit en ripost på Aftonbladschefens Hiertas metod att komma åt sin farlige konkurrent, ägaren till Folkets röst, Frans Sjöberg. Hierta hade nämligen köpt upp Sjö-

bergs skuldförbindelser och sedan på en gång presenterat dem till betalning. Att Sjöberg räddade sig ur den situationen troddes bli ha berott på att han fått medel från högsta ort.

Jägerskiöld ställer frågan om det i Almquists fall är fråga om en motsvarande kupp där man måste förfalska reverser för att komma åt honom. Till kravet på betalning skulle så ha lagts beskyllningar för giftmordförsök. Hypotesen är intressant. Den förklarar många dunkla förhållanden, t ex att von Schevens båda »pigor» Hedda Högel och Amanda Brandt vågade sig på att vitt och brett sprida rykten om att Almquist inte bara stulit reverser från von Scheven utan även försökt förgifta honom. Det skulle alltså ha funnits en ordnande hand bakom aktionen, som förmått von Scheven att förfalska eller låta förfalska reverser med Almquists namn samt lockat eller tvingat tjänsteflickorna att agera med i spelet kring den föregivna stölden och giftmordförsöket. Att den ena, Amanda Brandt, en fattig fosterdotter till en arbetare i Västerås, strax efteråt inledde en vacker karriär med utrikes sångstudier är ett av Jägerskiöld påpekat indicium på att en genomtänkt förföljelseaktion förelagat. Hypotesen är verkligen värd att prövas närmare. Men det kan ju också ha förhållit sig så att hela affären tillkom på grund av den gamle procentarens girighet – att han själv (eller genom annan) förfalskade de reverser, som han beskyllde Almquist för att ha stulit, men att Almquist trodde att det var fråga om en planlagd aktion grundad på direktiv från högsta ort. Det skulle ju förklara att han inte räknade med korrekt rättslig behandling utan föredrog att sätta sig i säkerhet för att återkomma i en situation, då han hade bättre utsikter att försvara sig. Jägerskiöld antyder denna möjlighet, men går inte närmare in på den.

Till Jägerskiölds tämligen summariska diskussion av hypotesen om ett planlagt justitiemord anmäler sig en reflexion. Vare sig det var fråga om en planlagd aktion eller denna aktion endast fanns i Almquists fantasi, är det

i efterhand sett tydligt att Almquist genom att fly skapade möjligheter för sina fiender att förfölja honom till det yttersta. Varför gav han dem denna chans? En förklaring kan ligga i hans sensibla personlighet. Hans psykiska motståndskraft kan ha varit bruten— flykten skedde i så fall, skulle vi nu för tiden säga, på grund av ett nervöst sammanbrott. Om sådant kan man emellertid spekulera hur länge som helst. En annan möjlighet är att han trodde sig handla realistiskt — att sätta sig i säkerhet inför en övermäktig politisk konjunk-

tur och otillförlitliga domstolar var ännu på hans tid högst förnuftigt. Själv kunde han hoppas på att den 78-årige von Scheven snart skulle dö, eller på ett ändrat politiskt läge. Någon realpolitiker var han knappast, och han räknade fel; kanske blev detta, liksom tidigare, den yttersta orsaken till hans olycka.

Det skall bli intressant att se forskningen arbeta vidare med Jägerskiölds hypotes om en planlagd förföljelseaktion. Si non è vero, è bene trovato!

Pärmar för årgång 1970

kan rekvireras från Svensk Tidskrifts expedition, tel 08-21 00 49, eller genom insättning av kronor 9:— (inkl. moms och porto) på postgiro 7 27 44—6.